

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, доцента **ПРОСКУРНЯК Олени Ігорівни** на дисертаційне дослідження **МАРТИНЕНКО Ірини Володимирівни** на тему «**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З СИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**», подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія

Сучасні тенденції реформування системи освіти в Україні свідчать про необхідність соціалізації й інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Статистика свідчить, що кількість дітей з порушеннями мовлення збільшується щорічно, системні порушення мовлення у дітей дошкільного віку ускладнюють процеси їх соціалізації, адаптації. Оптимально розвинена комунікативна діяльність є однією з умов попередження та усунення проблем інтеграції таких дітей в освітнє середовище, що доводить актуальність теми дисертаційного дослідження «Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення».

У дисертаційному дослідженні чітко визначено об'єкт і предмет дослідження, обґрунтовано визначені мета та завдання, якісно описані методи дослідження, які, відповідно до поставлених завдань, розподілено на теоретичні (із зазначенням та описом особливостей реалізації в контексті дослідження), емпіричні (з детальним описом діагностичних методик), методи обробки даних (з описом методів статистичної обробки).

Вагомими для спеціальної психології є наукова новизна дослідження та його практична значущість. Серед визначеної наукової новизни дослідження звертає на себе увагу структурно-функціональна модель комунікативної діяльності, в якій визначено діяльнісний та особистісний компоненти, їх взаємовплив; типи комунікативної діяльності дітей з системним

недорозвиненням мовлення, система корекційного впливу на розвиток комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системним недорозвиненням мовлення.

Теоретичні та емпіричні здобутки І.В. Мартиненко були схвалені на 29 науково-практичних конференціях та семінарах, з яких 18 – міжнародного рівня. Основний зміст дослідження висвітлено у 45 наукових та науково-методичних працях, серед яких 1 монографія, 21 стаття у фахових виданнях України, 5 – у зарубіжних періодичних наукових виданнях. Отже участь у конференціях, кількість публікацій свідчать про достатню та якісну апробацію.

Упровадження результатів дисертаційного дослідження здійснювалось у ДНЗ Київської, Кіровоградської, Запорізької, Львівської областей, у навчальний процес упроваджено результати дослідження в таких ВНЗ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка, що підтверджує практичну значущість роботи.

Необхідно акцентувати, що в першому розділі «Проблема розвитку комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення у психології» дисертантом не тільки проаналізовано проблему становлення комунікативної діяльності, структурну організацію комунікативної діяльності, яка передбачає мотиви, комунікативні потреби, мету, планування, прогнозування, але й, на підставі аналізу діяльнісного, особистісно-орієнтованого), системного підходів, було розроблено структурно-функціональну модель компонентів комунікативної діяльності, до якої автор включила як компоненти (діяльнісний, особистісний), так і форми (ситуативно-особистісна, ситуативно-ділова, позаситуативно-пізнавальна, позаситуативно-особистісна) та функції (інформаційна, інтерактивна, перцептивна), а також якісно описано існуючі зв'язки між структурними компонентами (с. 67 дисертації). Вважаємо, що розроблена І.В. Мартиненко

структурно-функціональна модель комунікативної діяльності суттєво збагачує існуючі теоретичні розробки стосовно комунікативної діяльності особистості. Зазначимо, що розроблена модель стала підґрунтям для визначення емпіричного шляху дослідження комунікативної діяльності досліджуваного контингенту дітей, визначення критеріїв сформованості комунікативної діяльності суб'єкта.

У другому розділі «Онтогенетичні та дизонтогенетичні аспекти становлення комунікативної діяльності» на підставі аналізу літературних джерел доведено, що комунікативна діяльність є провідною умовою розвитку дитини, визначено вплив дорослих на розвиток комунікативної діяльності дитини, охарактеризовано комунікативну діяльність дитини старшого дошкільного віку. Позитивної оцінки заслуговує те, що в дисертаційному дослідженні описані характеристики, змістове наповнення визначених компонентів комунікативної діяльності дитини: мотиваційно-ціннісного (головним є подолання егоцентризму), когнітивно-діяльнісного (основним є розширення комунікативних дій, мовленнєвих зокрема), підсумково-оцінювального (орієнтування на результат, сформованості здатності до рефлексії, самоконтролю). Ґрунтовно проаналізовано труднощі у комунікативній діяльності дітей з системним порушенням мовлення та наголошується на тому, що до сьогодні немає системного дослідження стосовно структурної організації комунікативної діяльності дітей з порушеннями мовлення, а це ще раз доводить актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Визначені теоретико-концептуальні положення експериментального дослідження комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системним порушенням мовлення, вдало дібрані методики діагностики відповідно до визначених показників сформованості комунікативної діяльності у таких дітей, чітка структура діагностичного дослідження дозволили автору детально описати особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення.

Вагомою є й вибірка дослідження, а саме те, що дослідженням було охоплено 408 дітей з системним порушенням мовлення та 278 дітей з нормальним розвитком мовлення, що дозволило у подальшому дисертанту визначити й охарактеризувати як причини комунікативних труднощів, так й типологію комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системним порушенням мовлення.

Не можна не відмітити наукову новизну наданої дисертантом типології комунікативної діяльності дітей, серед якої вона визначила та ґрунтовно описала пасивно-стереотипний, операційно-дефіцитарний, особистісно-дефіцитарний, структурно-дефіцитарний, експресивно-прогностичний, активно-продуктивний типи. Визначені типи проаналізовано стосовно відсоткової кількості дітей, які мають певний тип та доведено, що у дітей досліджуваного контингенту провідними типами комунікативної діяльності є пасивно-стереотипний та операційно-дефіцитарний, які характеризуються різним ступенем вираженості комунікативних труднощів. Зазначено, що навіть в умовах цілеспрямованої корекційної роботи, що проводиться в дошкільних закладах комбінованого типу у дітей з системними порушеннями мовлення недостатній комунікативний арсенал. Для вирішення цієї проблеми дисертантом розроблено й упроваджено психокорекційну систему формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення, що описано у п'ятому розділі дисертаційної роботи.

Розроблена система формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення має мету, відповідно до якої визначені принципи корекційної роботи, компоненти (психологічна робота з педагогами, психологічна робота з батьками, психологічна робота з дитиною). Важливо, що були обґрунтовані та застосовувались різні методи реалізації запропонованої системи (продуктивна колективна діяльність, ігрова діяльність, бесіди, моделювання, психогімнастика).

Суттєвим є те, що запропонована автором система формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення реалізувалася поступово за визначеними етапами реалізації: інформаційно-активізованим, мотиваційно-розвивальним, продуктивно-діяльнісним, вербально-репродуктивним, креативно-перетворювальним. У проведеній корекційно-розвивальній роботі формувального етапу дослідження приваблює чітка організація та послідовність заходів, тренінгових занять.

Зазначимо, що поставлена мета формувального експерименту – удосконалення і розвиток структурно-організованої комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку в сукупності операційних й особистісних її складових була досягнута.

Ефективність проведеної корекційно-розвивальної роботи, реалізація системи формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення підтверджується даними, які перевірялися різними методами математичної статистики, їх достовірність не викликає сумніву.

Вагомим є й те, що формувальний експеримент ґрунтувався на особистісно-орієнтованому підході, що дозволило ураховувати у корекційній роботі індивідуально-психологічні особливості таких дітей.

У дисертаційному дослідженні вирішені всі поставлені завдання, висновки дисертації є аргументованими, логічними, науково обґрунтованими та характеризують єдність теоретичного та емпіричного складників дослідження.

Список використаних джерел містить 573 найменування, які свідчать про те, що дисертант достатньою мірою опрацювала літературу з теми дослідження.

Зміст автореферату є ідентичним основним положенням дисертації, розкриває її зміст.

У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу І.В. Мартиненко, вважаємо доцільним висловити такі зауваження та побажання, урахування яких збагатило би наукове дослідження та придало йому ще більшої цілісності:

1. Потребує пояснення вибір дисертанткою методів обробки даних, різноманітний арсенал яких застосовувався на етапі аналізу емпіричних даних.

2. Враховуючи високу значущість психологічної роботи з батьками, важливо ширше представити її зміст у структурі психологічної системи формування комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення.

3. Було б доцільно доповнити дисертацію Розділом 6, присвяченим питанням психологічної ефективності системи формування комунікативної діяльності. Тоді підрозділ 6.1 можливо було б присвятити організації і методиці проведення експериментального дослідження, 6.2 – проблемі критеріїв і показників оцінювання ефективності комунікативної діяльності, 6.3 – аналізу психологічної ефективності системи формування комунікативної діяльності.

4. У дисертації представлено та обґрунтовано структурно-функціональну модель комунікативної діяльності, розроблену у відповідності з базовими теоретико-методологічними підходами дослідження. Вважаємо, що її доцільно було б подати в тексті автореферату.

Зауваження висунуті у дискусійному порядку і не зменшують нашої позитивної оцінки ґрунтовного й актуального дослідження автора. Ознайомлення з роботою засвідчує, що дисертація має об'єктивно визначену наукову новизну, вагому теоретичну й практичну значущість, є зрілим, завершеним, цілісним науковим дослідженням.

Отже, дисертаційне дослідження «Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення» виконано відповідає вимогам п. 11 «Порядку

присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року, що пред'являються до докторських дисертацій, а її автор, Мартиненко Ірина Володимирівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія.

Доктор психологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
корекційної освіти та спеціальної психології
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

О.І. Проскурняк

